

КЕРАМІЧНІ МЕТЛАХСЬКІ ПЛИТКИ В ОЗДОБЛЕННІ ПІДЛОГ ВХІДНИХ ПРОСТОРІВ ЖИТЛОВИХ СПОРУД СХІДНОЇ ГАЛИЧНИНИ КІНЦЯ ХІХ — ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ: ТИПОЛОГІЯ ОРНАМЕНТИКИ

72.04:666.75]:728.2.052(477.83/.86)“18/19”
ID ORCID 0000-0001-8586-5254
DOI 10.33625/2409-2347-2018-6-97-108

Щевйова У. Д. Керамічні метлахські плитки в оздобленні підлог вхідних просторів житлових споруд Східної Галичини кінця ХІХ — першої третини ХХ століття: типологія орнаментики. У статті за результатами проведених натурних досліджень проаналізовано основні орнаментальні мотиви керамічних метлахських плиток у програмі оздоблення підлог вхідних просторів житлових споруд Східної Галичини кінця ХІХ — першої третини ХХ століття. Класифіковано плитки за типами основних орнаментів на геометричні (на основі кола, квадрата, паралелепіпеда, ромба), рослинні (на основі декоративних зображень квітів, листя, пагонів, пелюсток) та рослинно-геометричні (комбіновані). Розглянуто варіантність кольорового вирішення плиток та схеми їх викладу на підлогах у вхідних просторах, вказано фірми-виробники. Простежено взаємозв'язок між декором керамічних метлахських плиток та іншими видами оздоблювальних матеріалів в інтер'єрах житлових споруд.

Ключові слова: керамічні метлахські плитки, житлова архітектура Східної Галичини, вестибюль, сходові клітки, вхідний простір, декор, орнамент, синтез мистецтв.

Щевьева У. Д. Керамические метлахские плитки в отделке полов входных пространств жилых домов Восточной Галиции конца XIX — первой трети XX столетия: типология орнаментики. В статье по результатам проведенных натурных исследований проанализированы основные орнаментальные мотивы керамических метлахских плиток в отделке полов входных пространств жилых домов Восточной Галиции конца XIX — первой трети XX века. Плитки классифицированы по типам основных орнаментов на геометрические (на основе круга, квадрата, параллелепипеда, ромба), растительные (на основе декоративных изображений цветов, листьев, лепестков) и растительно-геометрические (комбинированные). Рассмотрены варианты решения плиток и схемы их укладки на полах входных пространствах, указаны фирмы-производители. Прослежена взаимосвязь между декором керамических метлахских плиток и другими видами отделочных материалов в интерьерах жилых сооружений.

Ключевые слова: керамические метлахские плитки, архитектура жилых домов Восточной Галиции, вестибюль, лестничная клетка, входное пространство, декор, орнамент, синтез искусств.

Shcheviyova U. Ceramic mettlach tiles used for the floor decoration in the entrance spaces of residential buildings in the Eastern Galicia in the late 19th – the first third of the 20th century: the typology of ornaments.

Background. In the architectural planning of the residential building an important problem is the ceiling-wall-floor combination, and therefore it is impossible to study the floor as a separate element in the design. In the building decor, the floor pattern design, its ornament and colours are only some elements of the entire compositional design. This helps artistic clarity and improves the perception of the interior forms and spaces. Analyzing the diversity of artistic and stylistic solutions of ceramic mettlach tiles in the residential buildings in the Eastern Galicia in the late 19th – the first third of the 20th century, we have discovered the variety of the range of high technological performance. In the residential architecture in the Eastern Galicia in the mentioned period a sufficient number of buildings has been preserved (we have analyzed about 300 objects), that is the number of objects necessary for field studies and systematization results. However, due to the lack of a holistic analysis of the architecture in the entrance spaces, the possibility of restoring the lost parts is

significant. Therefore, we have made an attempt to analyze the artistic and stylistic features of ceramic mettlach tiles to classify the main types of ornamental motifs and to identify the characteristic schemes of ceramic mettlach tiles used in the entrance spaces.

We have chosen the ceramic mettlach tiles and their significance in the context of floor decoration in the entrance spaces of residential buildings in the Eastern Galicia in the late 19th – the first third of the 20th century as the subject of our research. Also we have found that the principles of presentation of ceramic mettlach tiles and the nature of ornamental motifs today in the Ukrainian editions are not fully covered yet, so this topic remains relevant in the future. The scientists like O. Noga, R. Shmagalo, Yu. Biryulov, I. Zhuk, Yu. Aseev, T. Kazantseva, P. Grankin and others emphasize on the importance of decoration in the entrance spaces in residential buildings in Lviv, in particular floors, which are an important element of the design. Also, scientific researches by O. Lysenko should be noted, which are devoted to the architectural organization, construction and decoration of the floors in the entrance premises of residential buildings in Lviv in the specified period, emphasizing the problem of preservation of objects and carrying out restoration works. Since the authors do not turn to the classification of ornamental motifs on ceramic mettlach tiles and the characteristics of the schemes for the presentation of tiles on the surface in the entrance spaces of residential buildings in the Eastern Galicia in the specified period, this topic remains relevant in the future.

Objectives. The objectives of this research are to determine the types of the most common ornamental motifs of ceramic mettlach tiles and describe the schemes of their presentation in the floor decoration in the entrance spaces of residential buildings in the Eastern Galicia in the late 19th – the first third of the 20th century; to find out the interconnection between the ornament of ceramic mettlach tiles and other types of art in the interior.

Methods. So far these methods have been applied to:

- a complex method of historical-architectural, functional-structural and stylistic analysis, which used in the study of the construction in cities in the Eastern Galicia and helps to establish the main trends of stylistic solutions and principles of the decoration in the entrance spaces of residential buildings in the late 19th – the first third of the 20th century;
- method of art critical analysis, that helped to classify the ornaments on the ceramic mettlach tiles on types: geometric, vegetation and geometric-vegetative (combined);
- a method of field studies, through which gets the reliable information about the state in entrance spaces of residential buildings in modern conditions.

Results. According to the results of the research, the ornamental motifs of ceramic mettlach tiles are analyzed in the program of the floor decoration in the entrance spaces of residential buildings in the Eastern Galicia in the late 19th – the first third of the 20th century. The typology is based on the motifs of the major ornaments: geometric (a circle, a square, a parallelepiped, a rhombus), vegetation (with naturalistic or stylized images of petals, flowers, stems, leaves, stylized and fantastic plants) and geometric-vegetative (combined). The variety of the colour solution of the tiles and the schemes of their presentation in the entrance spaces of residential buildings are considered. The interconnection between the decoration of ceramic tiles and other types of art in the interiors is determined.

Conclusions. Due to the field study in the entrance spaces of residential buildings in the Eastern Galicia in the late 19th – the first third of the 20th century, we determined that ceramic mettlach tiles were the predominant material for the floor decoration in

the entrance spaces (lobbies and staircases). A wide range of thematic interpretations and composite structures were analyzed in the decoration of ceramic mettlach tiles and the ornaments were classified according to three major types of patterns: geometric motifs (a circle, a square, a parallelepiped and a rhombus), vegetation (with naturalistic or stylized images of petals, flowers, stems, leaves, stylized and fantastic plants) and geometric-vegetative (the most widespread variant). The structure of the floor was analyzed and the schemes of presentation of ceramic mettlach tiles in the entrance spaces of residential buildings in the Eastern Galicia in the late 19th – the first third of the 20th century were determined. The interconnection between the decoration of ceramic mettlach tiles and other types of art in interiors of residential buildings is proved. **Keywords:** ceramic tiles, architecture of residential buildings in the Eastern Galicia, lobby, staircase, entrance spaces, decor, ornament, synthesis of arts.

Постановка проблеми дослідження.

У житловій архітектурі Східної Галичини вказаного періоду збережена достатня кількість керамічних метлахських плиток в оздобленні підлог вхідних просторів (нами проаналізовано понад 300 об'єктів), однак досі вони не були класифіковані за типами орнаментальних мотивів. Через заміну автентичних керамічних плиток сучасними зразками під час проведення ремонтних робіт у вестибюлі та на сходовій клітці, втрачається цілісність інтер'єру житлових споруд, відновити яку з кожним роком стає все важче. Ця проблема приводить до потреби у визначенні основних композиційних прийомів, аналізі матеріалів та декоративних рішень.

Зв'язок із науковими чи практичними завданнями. Стаття виконана відповідно до тематики дисертаційного дослідження «Синтез мистецтв у вхідних просторах житлових споруд Східної Галичини кінця XIX — першої третини XX століття».

Аналіз останніх джерел та публікацій.

Важливість оздоблення вхідних просторів у житлових спорудах Львова, зокрема підлог, як важливого елемента декоративного оформлення, зазначають Ю. Асеев [1], Ю. Бірюльов [2], І. Жук [4], Т. Казанцева [6], П. Гранкін та ін. Окреслену тему в найбільшому обсязі висвітлив О. Нога у своїх працях [9; 10; 12]. На основі архівних документів і літературних джерел XIX–XX століть науковець виявив закономірності розвитку промислової кераміки, провів аналіз та здійснив типологію кераміки за призначенням, але не приділив значної уваги орнаментальним мотивам у декорі керамічних плиток. Однак дослідження О. Ноги на сьогодні є найповнішими. У спільній праці О. Ноги та Р. Шмагала [11] автори висвітлили етапи становлення художньо-промислової кераміки Галичини через призму загальноєвропейського розвитку мистецтва кераміки, а також виявили мистецько-стильові особливості галицької кераміки на зламі століть. Проте автори не звертаються до класифікації орнаментальних мотивів керамічних плиток і характеристики схем викладу плиток на підлозі вхідних просторів у житлових спорудах Східної Галичини зазначеного періоду. По вказаній темі слід відзначити також наукові дослідження О. Лисенко [7; 8], у яких розглядаються архітектурна організація, конструювання та оздоблення підлог вхідних приміщень у

житлових будинках Львова кінця XIX — початку XX століття, наголошено на проблемі збереження об'єктів та проведенні робіт із професійної реставрації. 2018 року Благодійний фонд «Музей Івана Левинського» видав каталог виставки під назвою «Іван Левинський та львівська метлахська плитка» [5], в якому було зібрано значну частину орнаментів керамічної плитки з вестибюлів львівських кам'яниць і розглянуто діяльність фірми І. Левинського. Вибравши об'єктом дослідження наукової статті керамічну метлахську плитку та її значення в контексті художнього оздоблення вхідних просторів житлових споруд Східної Галичини кінця XIX — першої третини XX століття, нами було виявлено, що принципи викладу керамічних плиток та характер орнаментальних мотивів на сьогодні в українських виданнях іще не повністю висвітлені, тому ця тема залишається актуальною надалі.

Мета статті — здійснити типологію найбільш розповсюджених орнаментальних мотивів на керамічних метлахських плитках та охарактеризувати схеми їх викладу на підлогах у вхідних просторах житлових споруд Східної Галичини кінця XIX — початку XX століття.

Виклад основного матеріалу. Підлога є одним із важливих елементів вхідних просторів (вестибюлів і сходових кліток), що виконує не лише практичну функцію в будинку, а й естетичну, адже виступає одним із елементів усього композиційного задуму архітектурного об'єкта. Варіантність кольорового вирішення підлоги, використання різноманітних орнаментальних мотивів часто формують загальний образ вхідних просторів, диктуючи характер їхніх вирішень. Оскільки вестибюль і сходові клітки є нежитловою частиною будинку, то при виборі матеріалів для вирішення підлог у них архітектори звертали увагу на низку факторів, зокрема на міцність і стійкість до зношування, відповідність санітарним вимогам (легкість прибирання). Крім того, вирішення підлог залежало від побажань замовника та індивідуального творчого бачення архітектора. Проте переважно визначальним у процесі формування вхідного простору був економічний фактор.

Для покриття невеликої площі підлоги вестибюлів (5–15 м²) у прибуткових будинках і віллах Східної Галичини у кінці XIX — на початку XX століття використовували різні матеріали, зокрема дошки, паркет із твердих порід деревини, плитки зі штучного каменю, плити з пісковіку, мармуру, бетон, бетонну плитку тощо [8, с. 194]. На зламі століть поширеним матеріалом для покриття підлог стала керамічна плитка, яка використовувалась для викладення підлоги у прольотах сходових кліток, коридорів, вестибюлів тощо. Такі плитки поділяються на бордюрні та плитки з орнаментом, якими викладався основний візерунок на підлозі вхідного простору. За формою метлахські плитки поділялися на квадратні, шестикутні, восьмикутні зі вставками з менших прямокутних керамічних елементів. Товщина плиток становила до 2–3 см. Розміри ва-

ріювалися від 7×7 до 18×18 см. Лицева поверхня була гладкою, шорсткою, тисненою (рифленою). Характерною технологічною властивістю керамічних метлахських плиток кінця XIX — початку XX століття була велика механічна міцність, жаро- та морозостійкість, опір лицьової поверхні до стирання [12, с. 121].

Структурна побудова підлоги у вхідних просторах житлових споруд компонувалася за наступним принципом: основна частина вирішувалася у формі прямокутника з основним рисунком, який часто мав більш насичене кольорове забарвлення, ніж усі інші структурні елементи. Навколо композиційного центру було обрамлення рядами плиткових смуг — бордюром з орнаментом (геометричним, рослинним чи комбінованим) і далі смугами по внутрішньому і зовнішньому краях. Уся композиція обрамлювалася каймою — керамічною плиткою (в один, рідше два ряди) нейтрального кольору, зазвичай жовтого, або білого [8, с. 194]. Симетрія була формотворчим засобом в основі композиційної побудови орнаменту і схем викладу керамічних метлахських плиток. Проте у випадках, коли керамічна плитка була складовою частиною загальної композиції «килима», рисунок на ній розміщувався асиметрично. Кольорову гаму центрального мотиву в композиції орнаменту підтримував візерунок бордюру (дрібніший, ніж основний). Бордюром охоплював основне тло з чотирьох боків у вигляді декоративної смуги, виконуючи функцію графічно-колеристичного доповнення до основної частини орнаменту. Третя складова — кайма — обрамлювала бордюр та основне тло. В орнаментах для підлогових плиток вона, як правило, була у вигляді однотонної кольорової смуги, складеної з одного-двох рядів плиток.

У вестибюлях і на сходових клітках у житлових спорудах для покриття підлог використовувалися однотонні, дво-, три- і багатоклірні керамічні плитки. Основними кольорами для однотонних керамічних плиток були білий, сірий, жовтий, червоний, чорний, і такі плитки використовувалися здебільшого для обрамлення керамічних «килимів» в інтер'єрах житлових споруд. При створенні рисунка підлоги з двох типів одноколірних плиток застосовували принцип чергування світлих і темних, часто червоних і жовтих, чорних і білих (у період модерну особливо популярним було це поєднання кольорів).

Першість виробництва керамічних плиток до підлоги належить німецькому місту Метлах у середині XIX століття, звідки походить їх друга назва — «метлахські». В Австро-Угорській імперії, до складу якої входила Галичина, виробництва метлахських плиток до другої половини XIX століття не існувало. Розвинуті були тільки цегельні заводи, а художньо-якісні вироби ввозилися з-за кордону. У той час Німеччина, Австрія, Чехословаччина, Англія, Італія стали головними експортерами цієї продукції по всій Європі [12, с. 121–122]. Усі ці країни, постачаючи свої вироби в Галичину, впливали на зародження та розвиток плиткової індустрії на вказаній терито-

рії. Інтенсивне формування керамічної промисловості в Австро-Угорській імперії припадає на 1860-ті роки, що було пов'язано з розвитком міст і, як наслідок, із могутнім будівельним рухом, що відомий під назвою «модерн», який у своєму архітектурному виразі орієнтувався на нетрадиційні для того часу матеріали — метал, скло, кераміку [11, с. 6]. Що стосується Галичини, то на цій території фабрики почали відкриватись лише в кінці XIX століття і першість у виготовленні керамічних плиток належала фабриці Івана Левинського. Важливою причиною, що гальмувала розвиток метлахських підприємств Галичини, була конкуренція з боку численних фірм, що виготовляли плитки з бетону чи натурального каменю і викладали їх на підлоги житлових споруд Львова, Івано-Франківська, Тернополя та інших міст. Проте з кінця XIX століття декорування підлог вхідних просторів у житлових спорудах керамічними плитками все ж мало широке застосування як у великих містах Східної Галичини (Львові, Івано-Франківську, Тернополі), так і в містечках: Дрогобичі, Коломиї, Стрию та ін.

Для розрізнення аналогічних виробів різних фірм були введені обов'язкові при виробництві спеціальні охоронні марки. У Галичині, як і на всій території Австро-Угорської імперії, вони були узаконені цісарським указом від 1880 року. Охоронною маркою був так званий підпис підприємства у вигляді повної його назви, умовного скорочення, аббревіатури чи графічного знака на керамічній плитці [11, с. 61].

Більшість підприємств включали свою фірмову плитку з написом у композицію підлоги вестибюлю (фірми «Przedsiębiorstwo Henryka Eberawe Lwowie», «Bracia Mund Lwów», «Adolf Kampel», «A. Gruber», «Wilh. Arnold. Stanislawów», «Samuel Freudmann Tarnopol» та ін.). Оскільки фірмова плитка слугувала своєрідною рекламою виробника, то не випадково її розміщували таким способом, щоб мешканці та відвідувачі бачили її одразу, як тільки заходили у внутрішній простір будинку. Значно рідше фірмову плитку розміщували на сходовій клітці. Зазвичай головними елементами напису були прізвища, імена або ініціали та назва міста, з якого походив виробник або в якому виготовили дану продукцію. Власну назву фірми почали вказувати лише в міжвоєнний час, оскільки до Першої світової війни фірми носили прізвища своїх власників. Були навіть виробники, що мали власний логотип («Jan Lewiński Lwów za Barta & Tichý w Pradze» виявлено за адресами: м. Львів, вул. П. Дорошенка, 38; вул. Пекарська, 34; вул. Січових Стрільців, 19, тощо).

Створенню орнаменту на метлахських плитках надавалось великого значення. Орнамент не виконував тільки допоміжну роль обрамлення або заповнення «пауз», а став основним принципом побудови архітектурного твору, визначальною ознакою його стилістики. Живописна манера розпису та прагнення цілком заповнити поверхню елементами посилювали декоративність і вишуканість загальної схеми. У галицькій архітектурі модерну сформувалися особливості орнамен-

тальної побудови, що виявилися в асиметрії, складному, часто невловимому ритмі, вишуканому, елегантному переплетенні звивистих ліній. В орнаменті органічно поєднувалися стилізовані й натуралістичні елементи [13, с. 165].

У розробці візерунків для керамічних метлахських плиток брали участь провідні митці Галичини: Т. Обмінський, О. Лушпинський, О. Білоскурський, М. Лук'янович, Е. Ковач та ін. Проте незважаючи на велику кількість типів керамічних метлахських плиток, вони були продуктом фабричного тиражованого виробництва, розрахованого на широкий попит серед споживачів. Саме тому керамічні плитки не могли бути унікальними в кожному житловому будинку Східної Галичини, і цілком закономірно, що траплялися ідентичні декоративні вирішення підлог, дещо урізноманітнені колористичною гамою чи комбінаціями бордюрів. Якщо на Заході Європи колористика та орнаментика плиток розроблялись через мистецькі конкурси, то у Львові не завжди були кошти та можливості на пошук нових вирішень. Тому часто різні фірми могли використовувати взірці, розроблені десятиліттями раніше іншими фабриками, що допускалося ліберальним австро-угорським законодавством про авторський нагляд і права [9, с. 119].

Аналіз художнього вирішення вхідних просторів житлових споруд Східної Галичини виявив широкий діапазон тематичних інтерпретацій та композиційних структур у декорі керамічних метлахських плиток. Проте можна виділити три основні типи рисунків орнаменту: геометричний (на основі кола, квадрата, паралелепіпеда, ромба), рослинний (на основі декоративних зображень квітів, листя, пагонів, пелюсток) та рослинно-геометричний (комбінований).

Для геометричного орнаменту характерним було використання орнаментального мотиву кола, квадрата, паралелепіпеда, ромба тощо, довільних поєднань цих фігур у різноманітній комбінації, що в результаті ритмічних повторень творило орнаментальну площину. Коло, без сумніву, є найбільш універсальним мотивом з усіх фігур, що символізує цілісність, єдність, повноту, циклічність, вічність і безкінечність. Цей елемент символіки виражає ідею найвищої досконалості. Орнаментальний мотив кола зустрічається в декорі керамічних метлахських плиток таких житлових споруд: у Львові, вул. С. Бандери, 47, вул. О. Богомольця, 3, 8, вул. Пекарська, 19, вул. Героїв Майдану, 28; в Івано-Франківську, вул. М. Грушевського, 33, вул. Незалежності, 8, вул. Січових Стрільців, 19, тощо (табл. 1). Квадрат у декорі керамічних плиток фігурує символом рівноваги та пропорційності, стабільності, захисту й обмеженості. Чотири сторони і чотири кути квадрата виступають алегорією чотирьох стихій і чотирьох сторін світу. Також квадрат був однією з улюблених геометричних фігур віденської сецесії, тому цей мотив був досить популярним елементом в оздобленні вхідних просторів загалом. Декоративний мотив «квадрат» у декорі керамічних метлахських плиток зустрічається

у вестибюлі та на сходових клітках львівських будинків за адресами: вул. Л. Глібова, 2, (фірма-виробник «Przedsiębiorstwo Henryka Ebera we Lwowie»), вул. М. Леонтовича, 7. Крім того, мотив стилізованого квадрата присутній у декорі керамічних плиток за адресами: м. Івано-Франківськ, вул. Л. Бачинського, 4, (червоно-жовта гама), вул. С. Гординського, 2, (бежево-зелена гама); м. Коломия, вул. Театральна, 21, 50/1 (фірма-виробник «Wilh. Arnold. Stanisławów»). Рисунок із паралелепіпедів зустрічаємо в прибуткових будинках Львова за адресами: вул. Дж. Дудаєва, 17, вул. І. Кокорудзи, 12, вул. М. Конопницької, 10, вул. О. Кониського 1а, вул. Личаківська, 47, (фірма-виробник «Bracia Mund Lwów»). Орнаментальний мотив ромба символізує родючість, і вважається, що він приносить щастя. Невипадково мотив ромба в декорі керамічних метлахських плиток зустрічається у вхідних просторах за адресами: м. Львів, вул. Грюнвальдська, 8, (фірма-виробник «Bracia Mund Lwów»), вул. В. Гнатюка, 8, (фірма-виробник «Wyrób Rakowski»), м. Івано-Франківськ, вул. М. Грушевського, 37, вул. Січових Стрільців, 19; м. Коломия, вул. Вічевий Майдан, 4, (фірма-виробник «Bracia Mund Lwów» або «Wilh. Arnold. Stanisławów») та ін. (табл. 1).

На ранньому етапі свого існування керамічні підлоги у вхідних просторах відігравали своєрідну роль килимів, адже в основному плитковий модуль викладались у геометричний орнамент, що нагадувало мотиви народних килимів. Завдяки високим технологічним властивостям плиткового виробництва кінця XIX — початку XX століття і сьогодні ми можемо спостерігати взористі підлоги у будинках Львова (по вул. С. Бандери, 16, вул. Тершаковців, 10, вул. Ген. М. Тарнавського, 3, та ін.), Тернополя (вул. Акад. О. Брюнкера, 3), а також у деяких житлових спорудах Стрия, Дрогобича, Коломиї. Тому структура побудови декоративних візерунків, трактування геометрично-рослинних мотивів має подібність із мистецтвом килимарства з акцентуванням на специфіку керамічного матеріалу.

Двоколірну керамічну плитку викладали в шаховому порядку прямокутним чи діагональним способом. Зустрічаємо такий тип декору у вирішенні підлоги вхідних просторів за адресами: м. Львів, вул. І. Кокорудзи, 16; м. Тернопіль, вул. Валова, 10; м. Івано-Франківськ, вул. Грюнвальдська, 15. Найбільш розповсюджені поєднання кольорів у двоколірних керамічних плитках — синій і білий (є характерним для виробів фірми Івана Левинського та «Przedsiębiorstwo Henryka Ebera we Lwowie»), м. Львів, вул. І. Когляревського, 28, вул. І. Франка, 14); сірий і білий (м. Львів, вул. Грюнвальдська, 12; м. Тернопіль, вул. Валова, 18); жовтий і червоний (м. Львів, вул. І. Нечуя-Левицького, 11, 12), чорний і білий (фірма-виробник «Hardtmuth SPA Lwów»), м. Львів, вул. Ю. Романчука, 1) (табл. 1). Часто візерунок підлоги утворювався з триколірної керамічної плитки, зокрема біло-сіро-чорної (м. Львів, вул. М. Старицького, 4, вул. Севастопольська, 8).

Основним джерелом інспірації в декорі керамічних метлахських плиток рослинного типу була передусім навколишня природа, яка надихала митців на створення нових схем трактування квітів, листя, декоративних рослин та їх комбінації. Важливим був і творчий хист художника, який рослинні мотиви часто не реалізовував у натуралістичній манері, оскільки прагнув оригінально втілити власні творчі фантазії. Саме тому рослинні орнаменти в декорі керамічних метлахських плиток були більш складними щодо композиційної побудови. З формотворчих мотивів використовувались виключно зображення пелюсток, пагонів, квіток, стебел, листя таких рослин, як троянди (м. Львів, вул. С. Бандери, 59, вул. М. Вороного, 9), лотос (м. Львів, вул. М. Леонтовича, 9, вул. М. Костомарова, 20), водяних рослин, об'єднаних у коло (м. Львів, вул. І. Нечуя-Левицького, 13; м. Івано-Франківськ, вул. Т. Шевченка, 56), квітів екзотичних ірисів, орхідей, цикламенів, хризантем, звернення до яких нав'яне далекосхідним мистецтвом (м. Львів, вул. Пекарська, 48 (2 пов.), вул. Д. Донцова, 18). Популярним мотивом у декорі керамічних плиток були зображення польових рослин місцевої флори: ромашок (м. Львів, вул. Л. Мартовича, 2), волошок (м. Львів, вул. С. Єфремова, 27, вул. М. Вовчка, 40, вул. Т. Шевченка, 52; м. Івано-Франківськ, вул. Т. Шевченка, 33), дзвіночків (м. Львів, вул. Севастопольська, 5, 6, 7, вул. Ю. Опільського, 6), улюблені в народному мистецтві мотиви соняшника та виноградного листя (м. Львів, вул. Ген. Чупринки, 7), а також квітів та рослин, породжених уявою художника (м. Львів, вул. С. Бандери, 18, вул. М. Коперника, 44). Художники трактували рослинні мотиви в індивідуальний спосіб, що виражалось у творенні численних композиційних схем. Закономірно, що одні орнаментальні схеми часто доповнювали інші, підкреслюючи стрункність чи розлогість основного мотиву (табл. 2).

Геометрично-рослинні (комбіновані) орнаменти характеризувалися складністю рисунка, пишністю, перенасиченістю деталей та поліхромністю. Цей орнаментальний мотив є найбільш поширеним у декорі керамічних метлахських плиток. Такий тип орнаменту виявлено в прибуткових будинках Східної Галичини за адресами: м. Львів, вул. Личаківська, 47, (фірма-виробник «Jan Lewinski Lwow za Barta & Tichy w Pradze»), вул. Г. Вітвера, 12, (фірма-виробник «Przedsiębiorstwo Henryka Ebera we Lwowie»); вул. Глибока, 8, (фірма-виробник «Bracia Mund Lwów»); м. Івано-Франківськ, вул. Л. Курбаса, 8; м. Коломия, вул. Валога, 15, (фірма-виробник «Bracia Mund Lwów») та ін. (табл. 3).

Бордюрні плитки також поділялися за типом орнаменту на геометричні, рослинні та комбіновані. До геометричного типу належать плитки з меандровим орнаментом (м. Львів, вул. М. Лисенка, 14-14а, вул. П. Чайковського, 11; м. Івано-Франківськ, вул. Т. Шевченка, 33), із зображенням ромба (м. Львів, вул. С. Бандери, 15, вул. Ген. Чупринки, 9, вул. В. Філатова, 2;

м. Івано-Франківськ, вул. М. Шашкевича, 4, 5), із зігзагоподібним орнаментом чи прямими паралельними смугами (м. Львів, вул. Л. Мартовича, 2). Рослинні бордюрні плитки є із зображенням листя (м. Львів, вул. О. Богомольця, 4), квітів (м. Львів, вул. К. Левицького, 26, вул. В. Гнатюка, 8), поєднання квітів і листя (м. Львів, вул. Д. Донцова, 18), арабесок (м. Львів, вул. С. Бандери, 18, вул. М. Леонтовича, 7) тощо. Комбіновані орнаменти в декорі бордюрної метлахської плитки зустрічаються за адресами: м. Львів, вул. Грюнвальдська, 8, вул. Глибока, 8, вул. О. Новаківського, 12, та ін.

«Взасмовідносини» на інформативному рівні між зображеннями плитки з основної частини і бордюру повинні були виражатись у підпорядкуванні другого першим. Наприклад, на основній частині підлоги головним модульним елементом була розгорнута квітка, а на орнаментальній стрічці бордюру ця квітка в зменшеному вигляді мала б інтерпретувалась у напрямку щонайбільшої стилізації її головних пізнавальних чинників. Проте дуже часто у вхідних просторах житлових споруд Східної Галичини зустрічається невідповідність в орнаменті основної плитки і бордюрної.

Найбільш розповсюджені мотиви запозичувались із мистецтва країн Сходу, середньої Європи та, безперечно, із національних українських народних джерел [12, с. 131]. Часто галицькі фірми (зокрема фірма Івана Левинського) у пошуках оригінальних візерунків використовували орнаментику, яка базувалася на гуцульській чи бойківській традиції декорування. З розвитком української стилістики митці все частіше зверталися до еkleктичних мотивів народного ремесла. Це виражалось у творчому переосмисленні декоративних елементів, запозичених із гуцульської народної кераміки, ткацтва, вишивки, різби по дереву, металу і пристосуванню їх до орнаментальних схем модерну (м. Львів, вул. Акад. І. Павлова, 5, вул. Пекарська, 48, пр. Т. Шевченка, 28; м. Тернопіль, вул. О. Кульчицької, 1). Кольорова гама таких плиток базувалася на поєднанні зеленої, коричневої та жовтої поливи (характерному для гуцульської та бойківської кераміки). Це не випадково, адже на зламі XIX–XX століть міста й містечка Галичини мали неоднорідний склад населення, і складна етнічна ситуація зумовила «мозаїчний» характер культурних явищ, зокрема полінаціональність стилю модерн. У створенні візерунків і схем викладу керамічних плиток кінця XIX — першої третини XX століття поєднувалися також інтернаціональні форми (польський «закопанський» стиль) та українські національно-регіональні («гуцульські», «бойківські») орнаментальні мотиви.

У 1920–1930-ті роки відповідно до естетики ар деко та функціоналізму змінюються естетичні смаки населення. Плитки з кольоровим орнаментом виходять з ужитку, натомість підлоги у житлових спорудах укладаються з гладких монохромних плиток. Іноді на світлому тлі з темних плиток викладають прості геометричні орнаменти. На

Таблиця 1

Геометричний орнамент на основі кола, квадрата, паралелепіпеда, ромба в декорі керамічних метлахських плиток ¹

Тип орнаменту 1	Фірма-виробник 2	Фото 3	Адреси 4
Геометричний орнамент на основі кола	L. & G. Kaden Kraków – Lwów		м. Львів, вул. О. Богомольця, 8, вул. Пекарська, 19; вул. Героїв Майдану, 28; (теракотово-бежева гама); вул. С. Бандери, 47; вул. Кн. Романа, 34; (коричнево-бежева гама)
Геометричний орнамент на основі кола	Фірма Івана Левинського		м. Івано-Франківськ, вул. М. Грушевського, 33; (жовто-чорна гама); вул. Незалежності, 8; вул. Січових Стрільців, 19; (жовто-червона гама)
Геометричний орнамент на основі квадрата	Przedsiębiorstwo Henryka Ebera we Lwowie 		м. Львів, вул. Л. Глібова, 2
Геометричний орнамент на основі квадрата			м. Львів, вул. М. Леонтовича, 7
Геометричний орнамент на основі квадрата	Wilh. Arnold. Stanisławów 		м. Івано-Франківськ, вул. Л. Бачинського, 4; (червоно-жовта гама); С. Гординського, 2; (бежево-зелена гама); м. Коломия, вул. Театральна, 21; вул. Театральна, 50/1

¹ Таблиця складена за натурними дослідженнями автора.

1	2	3	4
Геометричний орнамент на основі квадрата	Przedsiębiorstwo Henryka Ebera we Lwowie 		м. Львів, вул. К. Левицького, 26; вул. М. Конопницької, 14
Геометричний орнамент на основі паралелепіпеда	Bracia Mund Lwów 		м. Львів, вул. Дж. Дудаєва, 17; вул. І. Кокорудзи, 12; вул. М. Конопницької, 10; вул. О. Кониського, 1а; вул. Личаківська, 47
Геометричний орнамент на основі ромба	Bracia Mund Lwów, а також Wilh. Arnold. Stanisławów 		м. Львів, вул. Л. Мартовича, 10; м. Коломия, вул. Вічевий Майдан, 4; вул. В. Чорновола, 13; м. Івано-Франківськ, вул. М. Грушевського, 33; вул. Незалежності, 8; вул. Січових Стрільців, 19
Геометричний орнамент на основі ромба	Bracia Mund Lwów 		м. Львів, вул. Грюнвальдська, 8
Геометричний орнамент на основі ромба			м. Івано-Франківськ, вул. М. Грушевського, 37; м. Львів, вул. І. Котляревського, 41
Геометричний орнамент на основі ромба	Wyrób Rakownicki 		м. Львів, вул. В. Гнатюка, 8
Двоколірна керамічна плитка, викладена в шаховому порядку			м. Львів, вул. Ю. Романчука, 1

Таблиця 2

Рослинний орнамент з натуралістичним і стилізованим зображенням у декорі керамічних метлахських плиток ¹

Тип орнаменту	Фірма-виробник	Фото	Адреси
1	2	3	4
Рослинний орнамент з натуралістичним зображенням	Jan Lewinski Lwow za Barta & Tichý w Pradze 		м. Львів, вул. П. Дорошенка, 38; вул. Пекарська, 34; вул. Січових Стрільців, 19; вул. Є. Коновальця, 47
Рослинний орнамент з натуралістичним зображенням			м. Тернопіль, вул. О. Кульчицької, 4
Рослинний орнамент з натуралістичним зображенням	Barta & Tichý. Praha		м. Івано-Франківськ, вул. Б. Лепкого, 36; вул. Незалежності, 37
Стилізований рослинний орнамент			м. Львів, вул. С. Бандери, 18; вул. Ш. Руставелі, 8

¹ Таблиця складена за натурними дослідженнями автора.

Продовження таблиці 2

1	2	3	4
Рослинний орнамент на основі водяних рослин, об'єднаних у коло			м. Львів, вул. І. Нечуя-Левицького, 13; вул. Л. Мартовича, 6; м. Івано-Франківськ, вул. Т. Шевченка, 56
Рослинний орнамент на основі екзотичних квітів, звернення до яких навіяне далекосхідним мистецтвом			м. Львів, вул. Д. Донцова, 18
Рослинний орнамент на основі квітів троянд			м. Львів, вул. М. Вороного, 9; вул. С. Бандери, 59
Рослинний орнамент на основі квітів лотоса			м. Львів, вул. М. Леонтовича, 9
Рослинний орнамент на основі квітів лотоса			м. Львів, вул. М. Костомарова, 20
Рослинний орнамент на основі квітів ромашок	Можливо, німецька фірма Villeroy&Boch		м. Львів, вул. Л. Мартовича, 2

1	2	3	4
Рослинний орнамент на основі квітів волошок	Bracia Mund Lwów		м. Львів, вул. С. Єфремова, 27; вул. М. Вовчка, 40; вул. Т. Шевченка, 52
Рослинний орнамент на основі квітів волошок			м. Івано-Франківськ, вул. Т. Шевченка, 33
Рослинний орнамент на основі квітів дзвіночків	Bracia Mund Lwów		м. Львів, вул. Севастопольська, 5, 7
Рослинний орнамент на основі квітів дзвіночків	L. & G. Kaden Kraków – Lwów 		м. Львів, вул. Ю. Опільського, 6

Таблиця 3

Комбінований (рослинно-геометричний) орнамент
в декорі керамічних метлахських плиток

Тип орнаменту	Фірма-виробник	Фото	Адреси
1	2	3	4
Комбінований орнамент (рослинно-геометричний) — ромб і розета	Jan Lewinski Lwow za Barta & Tichy w Pradze, a також Wilh. Arnold. Stanislawów		м. Львів, вул. Личаківська, 47; вул. Газова, 4; м. Івано-Франківськ, вул. Січових Стрільців, 4.
Комбінований (рослинно-геометричний) орнамент — квітка в зірці			м. Львів, вул. В. Філатова, 4; вул. Метрологічна, 14; вул. І. Нечуя- Левицького, 19; вул. О. Кониського, 9.
Комбінований (рослинно-геометричний) орнамент на основі кола та рослинних елементів	Przedsiębiorstwo Henryka Ebera we Lwowie		м. Львів, вул. Глибока, 8; вул. Г. Вітвера, 12; вул. Карпінського, 19; вул. С. Бандери, 20, 22; вул. Театральна, 6; вул. Глибока, 8; вул. Жовківська, 14.
Комбінований (рослинно-геометричний) орнамент на основі кола та стилізованих рослинних елементів	Bracia Mund Lwów		м. Львів, вул. Глибока, 8; вул. О. Новаківського, 12.

1	2	3	4
Комбінований (рослинно-геометричний) орнамент — зірка в колі та рослинні елементи	Можливо, Bracia Mund Lwów		м. Львів, вул. Героїв УПА, 9; м. Івано-Франківськ, вул. Л. Курбаса, 8; вул. Б. Лепкого, 34; м. Коломия, вул. Валова, 15.

Таблиця складена за натурними дослідженнями автора.

думку дослідниці Т. Казанцевої, єдиним винятком є підлоги у будинку на вул. Київській, 34, (1936) у Львові з кольоровим орнаментом у стилістиці ар деко на керамічних метлахських плитках.

Однак вирішення підлог у прибуткових будинках Східної Галичини кінця XIX — першої третини XX століття насамперед залежало від смаку замовника та індивідуального творчого пошуку архітектора. Якщо власник прагнув володіти престижним будинком, репрезентативною спорудою, він вкладав кошти в оздоблення і декорування вхідних приміщень, оскільки саме вони створюють першочергове враження багатого інтер'єру споруди. У такому випадку підлоги вирішувались як один із елементів усього композиційного задуму, відповідали стилістиці будівлі, підпорядковувались характеру декорування інтер'єру чи колористиці розписів на стінах чи стелі [8, с. 192]. Багатоваріантність лінійних сполучень та кольорових заповнень мотиву на керамічних плитках вдало гармоніювали з оздобленням стелі чи рисунком сходових перил. У спорудах Львова за адресами: вул. М. Драгоманова, 22, вул. М. Сфремова, 4, вул. Пекарська, 19, вул. О. Фредра, 4а, тощо можна побачити, що рисунок і колористика метлахської плитки, оздоблення стін і стелі зроблені за попередньо чітким задумом. Важливим при попередньому проектуванні орнаменту для керамічної метлахської плитки було також урахування рисунку майбутньої сітки швів, який утворювався при складенні з декоративних плиток. Відповідно, художники, вирішуючи ці завдання, прагнули, щоб майбутній візерунок був органічною складовою композиції або ж, принаймні, не заважав зоровому сприйняттю її цілісності.

Однак часто головним критерієм при виборі керамічних плиток була низька ціна. У багатьох житлових спорудах Східної Галичини підлога вестибюлів і сходових кліток складається з декількох різновидів плиток. У випадку нестачі плитки основного типу докуповували іншу, не звертаючи уваги на цілісність рисунку підлоги.

Композиції з різних видів керамічної плитки призводили до речей сумнівного естетичного характеру. Ця проблема і сьогодні залишається актуальною — втрачені плитки при ремонтних роботах замінюються іншими, в результаті чого утворюються неестетичні латки [7, с. 194–195]. Хаотичний характер викладення керамічної плитки можна прослідкувати на прикладі деяких споруд у Львові по вул. Ш. Руставелі, 4, 6, 10, вул. І. Богуна, 5, вул. І. Франка, 68, вул. Героїв УПА, 9; у Тернополі по вул. Гет. П. Сагайдачного, 7, та в переважній більшості будинків на провінції, зокрема у м. Дрогобич, Трускавець, Стрий.

Керамічні метлахські плитки використовувалися також для заощення проїздів у прибуткових будинках. Оскільки у проїжджій частині будинку плитка піддавалася більшому навантаженню та швидшому фізичному зношуванню, то використовувалися монохромні вохристі плитки з додатковим рельєфним поділом на дрібніші квадратні сегменти. Такі метлахські плитки значно міцніші та довговічніші, тому збережені в хорошому стані до сьогодні. Провідними фірмами, що виготовляли таку продукцію, були «Przedsiębiorstwo Henryka Ebera we Lwowie» (м. Львів, вул. Ю. Мушака, 42), «Adolf Kampel Lwów» (м. Львів, вул. В. Короленка, 15), «Bracia Mund Lwów» (м. Львів, вул. Личаківська, 36), «Hirschtritt i Eber Lwów» (м. Львів, вул. Київська, 18). А також аналогічні зразки продукції збережені у м. Івано-Франківську, вул. Т. Шевченка, 69, 70, та ін. На жаль, у сучасних умовах у проїздах практикується викладання асфальту на пошкоджені ділянки підлог чи заміна автентичних плиток сучасними.

Отже, на території Східної Галичини в період кінця XIX — першої третини XX століття було зосереджено близько тисячі орнаментальних зразків керамічних метлахських плиток із понад 50 місцевих і західноєвропейських фірм. Українська галицька кераміка не тільки успішно конкурувала із західноєвропейськими грандами, поступово витісняючи їх зі своїх ринків, а й про-

кладали собі дорогу в Західну Європу. Крім того, галицькі навчальні заклади випускали кваліфікованих спеціалістів (технологів, педагогів, художників, майстрів-робітників високої кваліфікації), які витримували конкуренцію з європейськими майстрами [11, с. 50]. Художні якості керамічних метлахських плиток (орнаментальні композиції, стилістичні вирішення, колористичні поєднання), створених галицькими митцями на початку ХХ століття, були вагомим здобутком у мистецтві художньо-промислової кераміки західноукраїнських земель.

Висновки з даного дослідження. При архітектурному плануванні будинку важливою є проблема комплексного художнього вирішення стелі-стін-підлоги, і тому неможливо говорити про підлогу як про відокремлений елемент вхідного простору. Рисунок підлоги, її орнаментика та колористика виступають у декоруванні споруди як одні з елементів усього композиційного задуму, як такі, що допомагають художній ясності й чіткому сприйняттю форм і об'ємів інтер'єру. Завдяки натурним дослідженням вестибюлів і сходових кліток у прибуткових будинках і віллах Східної Галичини кінця ХІХ — першої третини ХХ століття, нами визначено, що переважаючим матеріалом покриття підлог була керамічна плитка. Виявлено широкий діапазон тематичних інтерпретацій та композиційних структур у декорі цієї продукції та класифіковано орнаменти за трьома основними типами рисунків: геометричний (на основі використання орнаментального мотиву кола, квадрата, паралелепіпеда, ромба), рослинний (на основі декоративних зображень квітів, листя, пагонів, пелюсток) та геометрично-рослинний (комбінований). Проаналізовано структурну побудову підлоги та виявлено схеми викладу керамічних метлахських плиток у вхідних просторах житлових споруд Східної Галичини кінця ХІХ — першої третини ХХ століття. Простежено взаємозв'язок між декором керамічних метлахських плиток та іншими видами оздоблювальних матеріалів в інтер'єрах житлових споруд. Наголошено на проблемі збереженості автентичного вирішення підлог у вестибюлях і на сходових клітках житлових споруд, яка є актуальною сьогодні, коли часто втрачається відчуття цілісності інтер'єру в житлових будівлях кінця ХІХ — першої третини ХХ століття через проведення ремонтних робіт та заміну автентичних керамічних плиток сучасними зразками.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Результати роботи відкривають можливості для проведення подальших досліджень керамічних метлахських плиток в оздобленні підлог вхідних просторів житлових споруд Східної Галичини кінця ХІХ — першої третини ХХ століття за окремими типами орнаментальних мотивів, а також для детальнішого аналізу існуючих типологічних груп.

Література:

1. Асеев Ю. С. Розповіді про архітектурні скарби [Текст] / Ю. С. Асеев. — К. : Радянська школа, 1976. — 184 с. : іл.
2. Бірюльов Ю. Мистецтво львівської сецесії [Текст] / Ю. Бірюльов. — Львів : Центр Європи, 2005. — 184 с. : іл. — ISBN 978-966-7022-44-7.
3. Вовк О. В. Энциклопедия знаков и символов [Текст] / О. В. Вовк. — М. : Вече, 2006. — 523 с. : іл. — ISBN 5-9533-1487-6.
4. Жук І. Архітектура Львова кінця ХІХ — початку ХХ століть : спадщина Івана Левинського та його фірми [Текст] / Ігор Жук // Львів. Історичні нариси / [упоряд. Я. Ісаєвич, Ф. Стеблій, М. Литвин] ; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України. — Львів, 1996. — С. 255–266.
5. Іванов-Костецький С. Іван Левинський та львівська метлахська плитка : каталог виставки / Благодійний фонд Музей Івана Левинського ; [упоряд. С. Іванов-Костецький]. — Львів : [б. в.], 2018. — 58 с. : іл.
6. Казанцева Т. Терацові підлоги у Львові: еволюція застосування, композиційний та стилістичний аналіз [Текст] / Т. Казанцева // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. : Архітектура : зб. наук. праць. — 2015. — № 836. — С. 228–235.
7. Лисенко О. Ю. Архітектура вестибюльної групи приміщень у житлових будинках кін. ХІХ — поч. ХХ ст. у Львові як вираження соціальної ідеології [Текст] / О. Ю. Лисенко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. : Архітектура : зб. наук. праць. — 2004. — № 505. — С. 192–196.
8. Лисенко О. Ю. Архітектурна організація, конструювання і оздоблення підлог вхідних приміщень у житлових будинках Львова кін. ХІХ — поч. ХХ ст. [Текст] / О. Ю. Лисенко // Вісник Львівського державного аграрного університету. Архітектура і сільськогосподарське будівництво. — Львів, 2005. — № 6. — С. 191–198.
9. Нога О. Іван Левинський [Текст] : архітектор, підприємець, меценат / Олесь Нога ; ред. Ю. Бірюльов. — Львів : Центр Європи, 2009. — 192 с. : 412 іл. — ISBN 978-966-7022-81-5.
10. Нога О. Іван Левинський [Текст] : художник, архітектор, промисловець, педагог, громадський діяч / Олесь Нога. — Львів : Основа, 1993. — 78 с. : іл.
11. Нога О. Між Сходом і Заходом. Кераміка Галичини кінця ХІХ — початку ХХ ст. в контексті міжнародних зв'язків. Контакти і взаємовпливи [Текст] / Олесь Нога, Ростислав Шмагалю. — Львів : Логос, 1994. — 120 с. : іл.
12. Нога О. Українська художньо-промислова кераміка Галичини 1840–1940 [Текст] / Олесь Нога ; Інститут народознавства НАН України. — Львів : Українські технології, 2001. — 394 с. : іл. — ISBN 966-666-019-9.
13. Студницька М. Синтез мистецтв у громадській і житловій архітектурі Галичини першої третини ХХ століття [Текст] / Мар'яна Студницька // Українське мистецтвознавство : матеріали, дослідження, рецензії : зб. наук. праць / Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. — [К.], 2014. — Вип. 14. — С. 158–177.

References:

1. Asieiev, Yu. S. (1976). *Rozpovidi pro arkhitekturni skarby* [Stories about architectural treasures]. Kyiv : Radianska shkola. (In Ukrainian)
2. Biriulov, Yu. (2005). *Mystetstvo Ivivskoi setsesii* [The art of Lviv secession]. Lviv : Tsentr Yevropy. (In Ukrainian)
3. Vovk, O. V. (2006). *Entsyklopedyia znakov i symvolov* [Encyclopedia of signs and symbols]. Moscow : Veche. (In Russian)
4. Zhuk, I. (1996). Arkhitektura Lvova kintsia XIX — pochatku XX stolit: spadshchyna Ivana Levynskoho ta yoho firmy [Architecture of Lviv at the end of the XIX — early XX centuries: the legacy of Ivan Levynsky and his company]. In Ya. Isaievych, F. Steblii, M. Lytvyn (eds). *Lviv. Istorychni narysy*, (pp. 255–266). Lviv. (In Ukrainian)
5. Ivanov-Kostetskyi, S. (2018). *Ivan Levynskiy ta Ivivska melakhska plytka* [Ivan Levinsky and Lviv Mettlach tile] : catalog of the exhibition. Lviv : n. e. (In Ukrainian)
6. Kazantseva, T. (2015). Teratsovi pidlohy u Lvovi: evoliutsiia zastosuvannya, kompozytsiinyi ta stylistychnyi analiz [Terrazzo floors in Lviv: evolution, compositional and stylistic analysis]. *Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series of Architecture*, 836, 228–235. (In Ukrainian)
7. Lysenko, O. Yu. (2004). Arkhitektura vestybiulnoi hrupy prymyshchen u zhytlovykh budynkakh kin. XIX — poch. XX st. u Lvovi yak vyrzhennia sotsialnoi ideolohii [Architecture of the lobbying group in residential buildings XIX — beginning of the XXth century in Lviv as an expression of social ideology]. *Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series of Architecture*, 505, 192–196. (In Ukrainian)
8. Lysenko, O. Yu. (2005). Arkhitekturna orhanizatsiia, konstruiuvannya i ozdoblennia pidloh vkhidnykh prymyshchen u zhytlovykh budynkakh Lvova kin. XIX — poch. XX st. [Architectural organization, designing and decoration of floors of entrance premises in residential buildings of the city of Lviv at the end of XIX — beginning of the XX century]. *Bulletin of the Lviv State Agrarian University. Architecture and agricultural construction*, 6, 191–198. (In Ukrainian)
9. Noha, O. (2009). *Ivan Levynskiy: arkhitekto, pidpriyemets, metsenat* [Ivan Levynsky: architect, entrepreneur, philanthropist]. Lviv : Tsentr Yevropy. (In Ukrainian)
10. Noha, O. (1993). *Ivan Levynskiy: khudozhnyk, arkhitekto, promyslovets, pedahoh, hromadskiy diiach* [Ivan Levinsky: artist, architect, industrialist, educator, public figure]. Lviv : Osnova. (In Ukrainian)
11. Noha, O. & Shmahalo, R. (1994). *Mizh Skhodom i Zakhodom. Keramika Halychyny kintsia XIX — pochatku XX st. v konteksti mizhnarodnykh zviatkiv. Kontakty i vzaïmoplyvy* [Between East and West. Galicia Pottery, late XIX — early XX centuries in the context of international relations. Contacts and mutual influence]. Lviv : Lohos. (In Ukrainian)
12. Noha, O. (2001). *Ukrainska khudozhno-promyslova keramika Halychyny 1840–1940* [Ukrainian Art and Industrial Pottery of Galicia 1840–1940]. Lviv : Ukrainski tekhnolohii. (In Ukrainian)
13. Studnytska, M. (2014). Syntez mystetstv u hromadskii i zhytlovii arkhitekturi Halychyny pershoi tretyny XX stolittia [Synthesis of arts in the public and residential architecture of Galicia in the first third of the XXth century]. *Ukrainske mystetstvoznnavstvo: materialy, doslidzhennia, retsenzii*, 14, 158–177. (In Ukrainian)

03.10.2018